

Довгань Н. О.

м. Київ

ОСОБИСТІСНА СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

У статті висвітлено результати емпіричного дослідження рівнів розвитку та чинників особистісної складової готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова: *психологічна готовність, особистісна складова, професійна діяльність, вихователі дошкільних навчальних закладів, обдаровані діти.*

Постановка проблеми

Вступ. Активізація суспільного інтересу до проблеми психологічної готовності учасників навчально-виховного процесу обумовлена необхідністю гармонізації і підвищення ефективності розвивальної взаємодії з підростаючим поколінням. Водночас, техніка підготовки спеціалістів до роботи з обдарованими дітьми не має достатнього теоретичного обґрунтування для вищої педагогічної школи і післядипломної педагогічної освіти. Протиріччя підготовки виховних кадрів обумовлені:

- традиційними підходами до розвитку і навчання дошкільників і потребами обдарованої дитини;
- надання стандартизованих теоретичних і прикладних базових знань, вихователям і задовільненню потреби в постійному оновленні сучасних напрацювань методів і технік виховання і навчання;
- традиційною системою підготовки вихователів і реаліями практичної роботи з обдарованими дошкільниками;

Обдаровані діти як особлива категорія потребують від вихователів постійного заохочення творчих ініціатив, пошуку нових методів і форм продуктивної роботи, підвищеної уваги і специфічних підходів. Тому, *проблема готовності вихователів до роботи з обдарованими дітьми* охоплює не тільки питання компетентності вихователя, а необхідність системного розвитку майстерності і професіоналізму. Відтак, актуальну *проблему* психологічної підготовки вихователів до роботи з обдарованими дошкільниками частково можливо вирішити в закладах післядипломної педагогічної освіти, де вихователі в стислі терміни отримують якісні знання, вміння і навички, необхідні для навчання і виховання обдарованих.

Аналіз останніх досліджень. У сучасних наукових розробках дослідники концентрують свою увагу при підготовці спеціалістів навчально-виховної ланки на необхідність не тільки на наочні знанням, вмінням і навичкам, а й на психологічного виховання вихователів (В. Бочелюк, Л. Долинська, Ю. Долинська, М. Левченко, С. Максименко, О. Мешко, В. Моляко, О. Мороз, О. Пенькова, Н. Побірченко, М. Савчин, та ін.). Підвищення професіоналізму вихователів ДНЗ, психологічна підготовка фахівців стають провідними задачами в комплексі наочіння в системі післядипломної педагогіч-

ної освіти. Зміст роботи в закладах освіти повинен включати підтримку і розвиток креативного мислення професіоналів, аналізу навчально-виховних цілей в особистій роботі, підвищення професійної ерудиції, спрямування на саморозвиток в процесі виховання і навчання вихованців, а саме обдарованих дошкільників. Проблема психологічної підготовки вихователів до роботи з обдарованими дітьми є окремим питанням в системному навчінні спеціалістів, вона охоплює питання психологічної науки, зв'язані з особистістю дорослого і дитини, її характерологічними особливостями, аналізом можливостей і перспективами розвитку, що обумовлюють ефективність роботи з обдарованими. Якість навчання в системі післядипломної освіти залежить не тільки від спрямування слухачів на роботу, але й відповідності їх до вимог розвивальної взаємодії з обдарованими дітьми в контексті сучасності.

У 1976 р. М. Дьяченко і Л. Кандилович [10] у дослідженнях з інженерної психології і психології праці ввели поняття «психологічна готовність до діяльності». Аналіз сукупності чинників продуктивної діяльності дозволив авторам прийти до введення психологічного компоненту, який відповідає за опанування різних видів діяльності. При цьому *готовність* у вигляді передумови *стає водночас результатом* діяльності суб'єкта. В залежності від стабільних, нестабільних психологічних факторів готовність поділяється на *ситуативну* (психічний стан суб'єкту) і *сталу* (спирається на стабільні характерологічні особливості). При цьому, тимчасова готовність представляє актуалізацію психологічних можливостей організму для успішного виконання дії в даний часовий термін. Довготривала готовність це набуті знання, установки, досвід та мотиви діяльності. Нерозривний зв'язок видів готовності визначається дієвістю довготривалої готовності за допомогою її функціонального вистрою — тимчасової готовності, яка в свою чергу включає в себе елементи довготривалої готовності (Ф. Горбов, М. Левітов, В. Пушкін, М. Дьяченко, Л. Кандилович та ін.) Вхідження суб'єкту в *стан готовності* потребує підлаштування характерних особливостей людини під вимоги забезпечення виконання дії. *Психологічна готовність* забезпечує досягнення оптимального результату діяльності за умовою активної позиції отримання результату

Розуміння механізмів оптимального розвитку природного базису обдарованого дошкільника в умовах дошкільних навчальних закладів проходить крізь розуміння механізмів взаємодії вихователя і обдарованої дитини. Вихователі, стикаючись в роботі з різноманітними індивідуальними проявами вихованців, вимушені постійно вирішувати комунікативні, методичні, творчі, розвивальні, особистісні завдання, в яких робота над розвитком дітей стає саморозвитком. Установки, емоційне сприйняття, стилі взаємодії, характерне відношення до дітей впливає на розвиток обдаровання і формування психологічного типу дитини в майбутньому. Особистість вихователя відіграє важливу роль у комплексному впливі на розвиток особистості дошкільника.

В процесі роботи вихователів з обдарованими дітьми виникає необхідність диференціації та індивідуалізації відповідних підходів, в яких, за допомогою *особистісних характеристик* вихователь має можливість підвищити результативність розвивальної взаємодії.

Психологічна готовність вихователів до роботи з обдарованими дітьми розкладається поелементно і за своєю *структурою* представляє утворення функціонально пов'язаних між собою, взаємообумовлених складових, які забезпечують умови і фактори розвитку обдаровання. Поелементний склад готовності включає в себе:

- *мотиваційну складову* як комплекс мотивів, зорієнтованих на ефективність розвивальної взаємодії;
- *когнітивну складову* як комплекс знань, який забезпечує можливість ефективної взаємодії в системі «вихователь – обдарована дитина»
- *операційно-регулятивну складову* як комплекс умінь та навичок необхідних для ефективної розвивальної взаємодії в системі «вихователь – обдарована дитина»;
- *особистісну складову* як сукупність необхідних особистісних якостей вихователя для ефективної взаємодії з обдарованими дітьми.

Особистісна складова психологічної готовності вихователів до роботи з обдарованими дітьми завершує структуру психологічної готовності вихователів до роботи. В нашому дослідженні ми розглянемо особистісні якості вихователів, що формуються на протязі взаємодії з дошкільниками в стійкі особистісні характеристики і сприяють ефективності взаємодії з обдарованими дітьми.

Продуктивність в роботі з обдарованими дітьми забезпечується певними характеристиками особистості вихователя, які сприяють створенню креативного стилю взаємодії вихователів з обдарованими дітьми, атмосфери спрямованої на забезпечення дитини умовами, в яких нормативною є творча дійсність. Це створює підґрунтя реалізації потенціалу дитини.

Необхідність підвищення ефективності розвивальної взаємодії вихователів ДНЗ з дошкільниками, за умовою особистісної потреби оптимізації результативності роботи, стимулює *розвиток особистісної складової готовності* вихователів до роботи з обдарованими дітьми. Яка, в свою чергу стимулює розвиток психологічної готовності.

Відповідно до розробленої нами *моделі* психологічної готовності вихователів до роботи з обдарованими дітьми у змісті даної складової було виокремлено характеристики *особистісного відношення* вихователів до обдарованих дітей, характеристики особистого відношення вихователів до роботи з обдарованими дітьми.

Група характеристик *особистісного відношення* вихователів до обдарованих дітей охоплює емпатичні здібності вихователів; сприймання емоційного стану вихованців; комунікативну толерантність; чутливість реагування на несприятливі фактори в роботі; витримку і адаптивні можливості в роботі.

До групи характеристик що виражають *ставлення до роботи* з обдарованими дітьми входить креативний потенціал вихователів як відносно стійкої характеристики особистості; здатність до креативного мислення; творче ставлення до роботи.

Методичну базу дослідження склали: методика визначення спрямованості особистості вихователів (генератор ідей, критик, ерудит) [1], методика діагностики рівня емпатичних здібностей В. Бойко, методика діагностики комунікативної толерантності В. Бойко [2], «Визначення рівню креативного потенціалу» [1], авторські методики «Визначення рівню комунікативної толерантності вихователів» і «Діагностика креативного

потенціалу вихователя в роботі з обдарованими дітьми». В якості досліджуваних було обрано 200 вихователів ДНЗ, яких розподілено на групи залежно від типу навчального закладу, віку, стажу виховної діяльності. Дослідження відбувалося протягом 2010 р. у дошкільних навчальних закладах м. Києва.

Виходячи з цього *метою* нашого дослідження стало визначення рівня та чинників розвитку особистісної складової психологічної готовності вихователів до роботи з обдарованими дітьми як прояву спрямованості їх особистості в розвивальній взаємодії в часи соціальних змін.

Виклад основного матеріалу

Емпіричне дослідження особливостей сформованості *особистісної* складової готовності вихователів ДНЗ до розвивальної взаємодії в процесі роботи з обдарованими дітьми проводилось відповідно до визначених на теоретичному рівні аналізу показників. Насамперед, за тестом «Спрямованість особистості. (Генератор ідей. Критик. Ерудит)» [1] (табл. 1) ми отримали результати, за якими рівень ерудованості вихователів, прагнення до надбання знань особливостей роботи з обдарованими дітьми на високому рівні мають лише у 31,65% вихователів, на середньому рівні 58%, і на низькому 10,4% опитаних.

Таблиця 1

Спрямованість особистості вихователів в роботі

Спрямованість розуму вихователів	Рівні спрямованості вихователів в роботі (кількість у середньому у %)		
	Низький	Середній	Високий
«Ерудит»	10,4	58	31,6
«Генератор ідей»	31,3	59	9,7
«Критик»	32,3	63,1	4,6

За отриманими результатами спрямованість особистості респондентів до використання надбаних знань в практичному застосуванні в роботі з дошкільниками, генерації різноманітних ідей, які сприяють максимальному розвитку вихованців знаходиться на середньому рівні знаходиться у 59% опитаних, на низькому 31,3% вихователів. І, що особливо привертає до себе увагу, лише 9,7% вихователів мають високий рівень здатності і спрямованості до генерації ідей для оптимізації розвивальної взаємодії.

Моральність і самовиховання, критичне оцінювання опиту попередньої роботи, здатність до узагальнюючих висновків відносно недоліків в роботі, критичне відношення до знаходження нових форм і методів розвивальної взаємодії на середньому рівні показали 63,1% працівників ДНЗ, на низькому 32,3%. І знову, лише 4,6% вихователів отримали оцінку високого рівню спрямованості розуму до критичного сприймання дійсності.

Отже, спрямованість вихователів до самовиховування і самоосвіти в роботі формується з складного комбінування, в першу чергу, надбання знань («критик») в другу чергу прояву особистої ініціативи в роботі («генератор ідей») і на кінець — здатності вихователя до критичного ставлення до себе, вихованців, роботи («критик»).

За методикою діагностики рівня емпатичних здібностей В. Бойко були отримані результати, за якими низький рівень емпатичних здібностей мають 1,6% респондентів, середній рівень у 95,2% вихователів, і лише 3,2% опитаних мають високий рівень (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні розвитку емпатійних здібностей вихователів

Рівні емпатійних здібностей	Кількість досліджуваних, у %
Низький	1,6
Середній	95,2
Високий	3,2

З даних, наведених у табл. 2 випливає, що у переважній кількості досліджуваних недостатньо розвинутий такий різновид соціальних емоцій як емпатія. Отже, здатність до нераціонального пізнання внутрішнього світу дитини, емоційна прихильність як гуманістичний емоційний відгук на пережиття вихованців потребує психологічної підтримки і відповідної роботи.

На наступному етапі дослідження за методикою діагностики комунікативної толерантності В. Бойко [2] 54,6% опитаних мають високий рівень, що дає змогу говорити про достатньо високу терпимість в сприйнятті вихованців в умовах прямих і непрямих відносин, здатність вихователів в роботі досягнути соціальної спільності при умові збереження індивідуальності кожного. Але у достатньої кількості вихователів 4,1% (низький рівень) і 41,3% (середній рівень) комунікативна толерантність розвинута недостатньо.

Таблиця 3

Рівні комунікативної толерантності досліджуваних за методикою В. Бойка

Рівні комунікативної толерантності	Кількість досліджуваних, у %
Низький	4,1
Середній	41,3
Високий	54,6

Як випливає з табл. 4, за результатами методики діагностики креативного потенціалу респондентів ми визначили, що за виключенням 2,5% опитаних які мають високий рівень, переважна кількість вихователів, а саме 97,5%, знаходяться на середньому рівні.

Таблиця 4

Рівні креативного потенціалу вихователів

Рівні	Кількість досліджуваних, у %
Низький	0
Середній	97,5
Високий	2,5

Узагальнення результатів методик дозволило визначити рівні розвитку особистісної складової готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з обдарованими дітьми в цілому (табл. 5).

З даних табл. 5 випливає, що лише 8% досліджуваних мають високий рівень розвитку особистісних характеристик, які позитивно впливають на результативність роботи з обдарованими дітьми. Водночас, переважна більшість вихователів мають недостатній рівень розвитку відповідних характеристик (низький рівень — 58% і середній — 34,1% досліджуваних).

Таблиця 5

Рівні розвитку особистісної складової готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з обдарованими дітьми

Рівні вираженості	Кількість досліджуваних, %
Низький	58
Середній	38,1
Високий	4

На наступному етапі нашого дослідження було встановлено відмінності в розвитку особистісної складової готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з обдарованими дітьми за віком, стажем професійної діяльності та типом навчального закладу.

Зокрема, за критерієм χ^2 було виявлена залежність рівнів особистісної складової готовності вихователів до роботи з обдарованими дітьми залежно від типу дошкільного закладу.

Як видно з табл. 6, від типу навчального закладу залежить рівень сформованості особистісних характеристик вихователів, які позитивно впливають на результативність роботи. А саме вихователі навчальних закладів традиційного типу в особистісному плані більш підготовлені до роботи з обдарованими дітьми ($p < 0,05$).

Таблиця 6

Рівні особистісної складової готовності вихователів до роботи з обдарованими дітьми залежно від типу навчального закладу

Тип дошкільного закладу	Рівні розвитку особистісної складової, у середньому, у %		
	низький	середній	високий
Дошкільний заклад нового типу	22	29	1
Дошкільний заклад традиційного типу	80	38	6

Але, за критерієм χ^2 залежність від віку і стажу рівнів особистісної складової готовності вихователів була виявлена лише на рівні тенденцій. Що, може вказувати на незначний вплив характерних вікових змін особистості які набувають працівники ДНЗ в континуумі роботи із зростанням віку.

Висновки

За результатами емпіричного дослідження констатовано недостатній рівень розвитку особистісної складової готовності вихователів ДНЗ до роботи з обдарованими дітьми, а саме, високий рівень мають 4% опитаних респондентів, середній рівень у 38,1%, і низький рівень 58%. Було констатовано залежність рівнів готовності особис-

тісної складової готовності вихователів від типу навчального закладу.

Отримані результати свідчать про необхідність спеціальної психологічної підготовки вихователів, спрямованої на розвиток необхідних особистісних якостей, які на протязі взаємодії з дошкільниками будуть сформовані в стійкі особистісні характеристики і будуть сприяти ефективності роботи з обдарованням, яке можна здійснити в системі післядипломної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діагностика успішності учителя / упоряд. Т. В. Морозова. — Х. : Ранок, 2007. — 160 с.
2. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. — М. : Изд-во ин-та психотерапии, 2002. — 490 с.
3. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь [электронный ресурс] / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. — Режим доступа : <http://krelib.com/>
4. Джамагулова Т. Н. «Одаренный ребенок: дар или наказание: кн. для педагогов и родителей / Т. Н. Джамагулова, И. В. Соловьева. — СПб. : Речь ; М. : Сфера, 2009. — 160 с.
5. Калинин С. И. Компьютерная обработка данных для психологов / С. И. Калинин / под ред. А. Л. Тулупьева. — изд. 2-е. — СПб. : Речь, 2004. — 134 с.
6. Наследов А. Д. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках / А. Д. Наследов. — СПб. : Питер, 2005. — 416 с.
7. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипл. освіти / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. — 2-е вид., перероб. та доповн. — К. : Міленіум, 2006. — 368 с.
8. Что такое одаренность: выявление и развитие одаренных детей. Классические тексты / под ред. А. М. Матюшкина, А. А. Матюшкиной. — М. : ЧеРо, изд. «Омега-Л», МПСИ, 2008. — 368 с.
9. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти: моногр. / Л. М. Карамушка. — К. : Ніка-Центр, 2000. — Вип. 6. — 332с. — (Серія «Новітня психологія»).
10. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. — Минск : Изд-во БГУ, 1976. — 176 с.

Довгань Н. А.

ЛИЧНОСТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ К РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ

В статье представлены результаты эмпирического исследования уровней развития и факторов личностной составляющей готовности воспитателей дошкольных учебных заведений к работе с одаренными детьми.

Ключевые слова: психологическая готовность, личностная составляющая, профессиональная деятельность, воспитатели дошкольных учебных заведений, одаренные дети.

Dovgan N. A.

CHARACTER`S CONSTITUENT OF PSYCHOLOGICAL KINDERGARTENERS` PREPAREDNESS TO WORK WITH SUPERNORMAL PUPILS

The article is presents result of empirical research of intelligent level and factors of character`s constituent of kindergarteners` psychological preparedness to work with supernormal pupils.

Key words: *character`s constituent, kindergarteners, supernormal pupils.*